

De contes, de contistes i d'antòlegs. Una reflexió

MARIA DASCA *Universitat de Brown*

RESUM: Comentari de dues antologies de narrativa catalana actual, *Combats singulars. Antologia del conte català contemporani* i *Veus. Antologia de narrativa catalana contemporània*, en relació al context general d'antologies del gènere.

PARAULES CLAU: Narrativa catalana, conte, antologia, Manel Ollé, Lolita Bosch.

ABSTRACT: This article is a comment of two recently published anthologies of Catalan present-day fiction writers, *Combats singulars. Antologia del conte català contemporani* and *Veus. Antologia de narrativa catalana contemporània*, in the general background of other contemporary anthologies.

KEY WORDS: Catalan Fiction, Short Story, Anthology, Manel Ollé, Lolita Bosch

*“Collectors are people with a tactical instinct; their experience teaches them that when they capture a strange city, the smallest antique shop can be a fortress, the most remote stationery store a key position. How many cities have revealed themselves to me in the marches I undertook in the pursuit of books!”*¹

A hores d'ara afirmar que el conte en català es troba en plena forma pot resultar emfàtic. Repetitiu. És obvi que el conte en català –publicat en la llengua original o en traduccions al francès, al castellà, a l'anglès o a l'alemany, entre d'altres llengües–² viu un bon moment. Té plataformes, públic i, sobretot, ha despertat

1. W. BENJAMIN, “Unpacking my Library: A Talk about Book Collecting”, dins *Illuminations*, editat i introduït per Hannah Arendt, traduït per Harry Zohn, Nova York: Harcourt, Brace & World, 1968, p. 63.

2. En són un bon exemple: *Willkommen in Katalonien. Eine literarische Entdeckungsreise*, Múnic: DTV, 2007; *The Review of Contemporary Fiction: XXVIII: New Catalan Fiction*, vol. XXVIII (primavera de 2008), coordinat i presentat per Jaume Subirana; *Nouvelles de Catalogne*, traduccions de François-Michel Durazzo, Laurent Gallardo i Edmond Raillard, París: Magellan & Cie, 2010; *Antología de cuento catalán*, compilat i prologat per Francesc Garreta, traduccions de Francesc Garreta, Carme Riera i Vicenç Pagès, Mèxic: UNAM, Serie Antologia, 2011; *Desig de conte: Contemporary Catalan Short Stories*, editat i

un interès que el prestigi. S'ha convertit en un gènere desacomplexat, amb uns autors fidels i, això segurament és el més nou, una dedicació regular per part d'una nova fornada d'escriptors, que han comptat amb l'oportuna anuència d'un determinat nombre d'editors. Els auspicis no podrien ser més bons. Si més no quantitativament. Ara bé, això no treu que aquesta tendència a la proliferació pugui ser vista com una cortina de fum. Caldria incidir en la qualitat de les antologies, en la continuïtat de l'obra dels contistes, en les connexions que estableixen amb l'engranatge social –i no em refereixo només al contacte amb el lector sinó també a la capacitat de sintonia amb un marc d'expectatives molt més ampli, que inclouria, necessàriament, un llistó de qualitat equiparable al de qualsevol literatura. És segurament aquesta darrera qüestió –d'una importància innegable si volem mantenir el conte en la corda fluixa de l'exigència literària– la que motiva aquest text, que té com a objectiu valorar el pes d'algunes de les darreres antologies de contistes del tombant del segle XX i XXI, i principalment *Combats singulars. Antologia del conte català contemporani* (Barcelona: Quaderns Crema, 2007), a cura de Manel Ollé, i *Veus. Antologia de narrativa catalana contemporània* (Barcelona: Empúries, 2010), a càrrec de Lolita Bosch –aquesta darrera no només inclou conte sinó també fragments de novel·la.³

Segons Ricardo Piglia,⁴ el conte explica dues històries. Una d'evident i una altra de secreta, que és, de fet, la clau del conte i de les seves variants. Aquesta doble estructura permet de veure com, sota la superfície opaca de la vida, hi ha el que Rimbaud anomenava «la visió instantània que ens fa descobrir allò desconegut [...] en el mateix cor d'allò immediat». La descoberta d'aquesta segona estructura pot recordar-nos una forma d'il·luminació profana. Com si ens revelés allò que ens era desconegut però que intuïem, en una operació que relaciona allò abstracte amb allò concret, allò pròxim amb allò estrany, i que posa de manifest la capacitat de transcendència del llenguatge. En una coneguda antologia dedicada a la generació

presentat per Montserrat Lunati, traduccions coordinades i revisades per Richard Mansell, Canterbury, Kent: Anglo-Catalan Occasional Publications, 2012 (en línia: <www.anglo-catalan.org>).

3. Recentment, Jordi Marrugat ha dedicat una ressenya a les antologies d'Ollé i de Bosch –“Les veus disperses”, *Caràcters*, núm. 54 (gener 2011), ps. 14-15–, que justament critica la manca de criteris selectius de l'antologia de Bosch. Paral·lelament, també comentaré les antologies *23 narradors catalans. A tall d'antologia* (amb pròleg de David Castillo, Santa Coloma de Gramenet: Edicions de l'Esguard, 2005) i *Un deu. Antologia del nou conte català* (edició de Care Santos, Madrid: Páginas de Espuma, 2006). Excloc de l'estudi l'antologia *Mar i muntanya. Antologia de contes catalans contemporanis* (Barcelona: Lateral Edicions, 2001), que fou el primer llibre de la revista *Lateral*, i que anà a càrrec dels responsables de la publicació: Mihály Dés, Jordi Carrión, Anna M. Gil i Valentina Litvan. El motiu de l'exclusió és el fet que inclou només contes publicats durant els anys 90 del segle XX. Com en el cas de *Veus. Antologia de narrativa catalana contemporània*, aparegueren dues edicions del volum: en català i en castellà. Tampoc no em referiré a la magnífica antologia de Jordi Galves, *De miel y diamante* (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2005), que comprèn autors de tot el segle XX, perquè no té com a centre la narrativa més recent.

4. *Formas breves*, Barcelona: Anagrama, 2000, ps. 105-111.

dels 70,⁵ alguns dels autors antologats insistien en el caràcter sintètic, lúdic, essencial i rotund del conte, «amb efectes de miniatura» segons afegia Terenci Moix. Associat a les nocions de condensació, intensitat i tensió, el conte obliga a fer un treball de creació en profunditat, vertical.

Ara bé, en el tombant del segle XX al XXI tots els contes tenen aquestes característiques? Els textos de les antologies referides són rotunds i llisos com una poma? Funcionen de manera autònoma o depenen d'altres textos, sent-ne complements o sucedanis? La resposta, òbviament, és complexa, i caldria aplicar-la, modelar-la, en funció de cada cas. En aquest sentit, les antologies que analitzaré són desiguals. Al costat de textos de gran volada s'inclouen narracions que tot just són l'esbós d'una història, o que utilitzen arguments entrecreuat, tan forçats que freguen la inversemblança. En aquests textos (que referiré sumàriament més endavant), el poder de la història és limitat i el lector no pervé a pressentir aquell sentit latent, revelador, que s'hi camufla. En aquest sentit, promoure el gènere en el seu conjunt, sense fer l'esforç de destriar el gra de la palla, i deixant-se endur per l'optimisme del seu progressiu reconeixement (a nivell de públic i de plataformes de difusió), és estèril. Cal analitzar-ne la vàlua i posar sobre la taula els pros i els contres d'aquests materials, la responsabilitat dels quals és indestriable de les raons de ser i d'actuar de qui en signa (i n'autoritza) cada recull. Si no ho fem, els arbres no ens permetran de veure el bosc i, citant d'un dels darrers contes de *La bicicleta estàtica*, de Pàmies, ens deixarem endur per una «inèrcia que desmenteix bona part de les expectatives.»⁶

El principal problema concernent el conte i, més específicament, un subgènere tan habitual en la literatura catalana com el de les antologies, és qui tria què. És a dir: com podem justificar la legitimitat de la tria en un moment en què, en plena postmodernitat, es qüestiona tota forma d'autoritat i, consegüentment, el principi de responsabilitat de l'antòleg. En aquest sentit, s'incorre en el perill d'acceptar-ho tot, en virtut d'un pluralisme que promovent la diversitat només aconsegeix, simplement, dispersió. És aquesta acceptació desenfrenada de la pluralitat la que condueix a (o afavoreix) la descanonització. En aquesta situació, sovint s'oblida la posició d'un crític com Ihab Hassan, que defensa «a limited critical pluralism» en la mesura que aquest suposa «in some measure a reaction against the radical relativism, the ironic indeterminacies, of the postmodern condition; it is an attempt to contain them.»⁷ En aquest sentit, l'antologia, si es concep com el resultat d'una tria limitada i crítica

5. *Antologia de la narrativa catalana dels 70*, selecció i pròleg de Jaume Martí Olivella, Carme Rey i Grangé i Albert Porcheras-Mayo, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.

6. Barcelona: Quaderns Crema, 2010, p. 26.

7. "Pluralism in Postmodern Perspective", *Critical Inquiry*, núm. 12 (1986), ps. 503-520.

d'obres i autors, pot salvar dels extrems del relativisme radical i dels plantejaments, del tot inoperatius, de qui defensa que és bo tot allò que convencionalment s'admet com a tal, sense tenir en compte que aquest posicionament ha de comptar amb un consens prou ampli per a ser admès com a legítim.

Dit això, passem a analitzar cada antologia. Malauradament, l'antologia de Bosch no defuig la tendència a triar sense argüir un perquè. En el pròleg, precisa: «He volgut fer un llibre de textos, no d'autors. He volgut fer un llibre com si fos una biblioteca. Tal com fan algunes editorials que publiquen llibres i no pas carreres literàries. He volgut crear una continuïtat sòlida i compacta, no pas una tria de noms.» (p. 15). Més endavant, afirma que el seu objectiu és seleccionar bons textos dels membres de la seva generació sense especificar, en cap cas, com procedeix, més enllà d'indicar que el volum s'ha fet a partir d'una determinada «voluntat lectora» (p. 16). Com a lectors restem perplexos. Com treballa? Per què escull uns autors i no uns altres? Alguns textos són obres d'encàrrec: per què ha apostat per l'inèdit? Què la guia més enllà de la degustació intuïtiva d'algunes obres puntuals? I, finalment, què la mou a fer-ho, i per què ella? Res queda respost, excepte el fet que vol oferir la «invitació a llegir bons textos que estic segura que us permetrà fer una immersió insòlita i poc freqüent en la nova narrativa catalana» (p. 15-16). El resultat d'aquest «procés de recerca independent, meticulós i molt gratificant» són 41 autors i 50 textos, precedits d'una breu presentació dels gustos literaris i de les raons que empenyen a l'escriptura cada un dels autors amb algunes consideracions personals del tot prescindibles.

Si, com indicava a l'inici, és el lector qui ha de respondre a les preguntes anteriors, l'èxit de la comesa dependrà del seu horitzó intel·lectual. Però a qui s'adreça Lolita Bosch? El llibre satisfà les nostres expectatives? Lamentablement, el contingut del recull és tan heterogeni i irregular que la impressió final és desigual. Entre peces literàries de primera (com les de Ramon Erra, de Pere Guixà o de Jo Alexander), s'arreglaren relats pobrament bastits, qualitativament menors i lingüísticament molt febles (com els de Marc Pastor, Joan Esculies o Joan Miquel Oliver). Tot acaba formant part del mateix sac, sense distincions. Com si fos un repertori arbitrari d'adreces o de textos candidats a un concurs. Serà el lector qui, indefugiblement, haurà de procedir a una selecció posterior? Malgrat l'aposta per uns autors joves i, en alguns casos, poc reconeguts, que publiquen en plataformes diverses, i alguns dels quals no havien conreat mai novel·la, l'antologia conté algunes peces anecdòtiques, l'error de les quals és que no depassen, justament, l'anècdota que les motiva. Potser s'oblida que, les biblioteques, cal ordenar-les i que solem orientar-les a través d'unes preferències perfectives, que cal revisar.

Més selectiu, *Combats singulars* es presenta com a «mostra ja madura d'un procés creatiu que arrenca de finals dels anys 70 del segle XX» (ps. 7-8). Els 17 autors escollits poden ser considerats contistes amb trajectòria i en la majoria de

casos la seva obra ha estat difosa a través de plataformes editorials barcelonines. Adduint les limitacions d'un recull d'«extensió relativament reduïda», Ollé afirma haver fet una tria que privilegia «els contes de veritable interès» segons uns «criteris literaris» i la dedicació regular dels autors al gènere (p. 9). Ollé, a més, insinua quines són les darreres tendències del gènere. En els darrers anys, afirma, «comença a apuntar un nou cicle literari on la presència de la circumstància biogràfica i l'experiència concreta de l'entorn tornen a ser capaces d'activar i donar sentit a la ficció» (p. 13). També subratlla el predomini del to irònic i la construcció d'un imaginari amb elements precisos i immediats. Aquestes realitats pròximes, a l'entorn de les quals giravolten els relats, són expressades el·lípticament. El lector nota que hi ha un buit, un efecte de suspensió que sembla formar part de l'obra i que no expira fins a la clausura del text. En aquest sentit, narrar sembla ser una operació de duplicació i distorsió, en la mesura que transfigura la realitat a fi de crear-ne una de paral·lela, que cal completar amb la lectura —una lectura fresca i estimulante. Malgrat la singularitat de cada text, predomina una certa unitat d'estil, derivada del *modus operandi* de cada autor. Val la pena observar que, a diferència de la tria de Bosch, en la d'Ollé l'únic relat que pretén ajustar-se a les convencions de la literatura de gènere sigui el de Miquel de Palol.

Menys imprevisible, segurament, l'antologia d'Ollé ens ofereix una tria reconeguda de textos, que confirma uns itineraris, sense escamotejar l'efecte de sorpresa d'un plantejament inesperat. També es posa de manifest el fet que és durant la modernitat quan l'atenció recau en les coses concretes, quotidianes, que s'expressen a través d'un principis d'economia literària i funcionalitat ficcional. Tot ha d'estar interrelacionat i degudament articulat. I en l'aposta s'asseguren uns mínims de qualitat literària que són garantits per l'assiduïtat en el cultiu del gènere —i per unes prerrogatives professionals, en definitiva. Es tracta d'una operació mesurada i eficient, que permet harmonitzar oferta i demanda en una proposta amena, rica i justificada.

Les realitats concretes dels contes que selecciona Ollé solen ser episodis vitals d'uns personatges la vida dels quals és travessada per un esdeveniment sobtat. Contes com «August Anger» (de Josep M. Fonalleras) i «Viatge» (de Gabriel Galmés) recreen, a través del diàleg i de la descripció en tercera persona, un infart (el primer) i el periple aventurer d'un mariner (el segon). Ambdós relats, al mateix temps, es canalitzen a través d'una expressió força diferent: una prosa morosa, on s'alterna el jo amb el tu i l'ell, en el primer cas; una expressió continguda i molt rica, en el segon. Sovint, però, no hi ha un detonant que provoqui el cop d'efecte final, sinó que el relat es demora i adopta un fil conductor erràtic (així passa a «L'embolic del món», de Pere Guixà; i a «Aigua», de Toni Sala). L'ús del jo narrador genera unes expectatives en relació amb un episodi del passat que posa a prova la capacitat autocompassiva del protagonista (al «Gos que es llepa les ferides», de Jordi Puntí) i

es remet al record infantil d'un nen que adora el seu cosí («El preu»), al qual s'adreça amb un tu clarament efectiu (que també trobarem a «Orfebreria negra», el relat d'un incest, de Biel Mesquida). La introspecció, determinada pel passat i focalitzada en el present, és també el punt de partida d'una història sobre el poder de confluència d'uns designis familiars marcats per l'exili (a «Kilimanjaro», de Mercè Ibarz) de sabor agredolç i amb un joc intertextual amb *La plaça del Diamant*. L'humor, poc present, apareix de manera caricaturesca en el lleuger retrat sobre les convencions socials i el desig d'aparentar el que no s'és (a «Aprengui a tastar vins», d'Empar Moliner) i en la història sobre l'atzar i la família d'Imma Monsó «Els alegres funerals dels parents de Bordeus». També trobaríem un conjunt de narracions que integren l'absurd en el centre de la seva reflexió literària, com ara «Força centrípeta», de Quim Monzó, de ressons caldersians; «El conillet d'indies», de Vicenç Pagès Jordà; i «L'últim dia», de Ponç Puigdevall. Finalment, hi ha una sèrie de narracions en què la ficció esdevé el tema de la ficció. Es tracta de «La nostra guerra», en què Sergi Pàmies es pregunta com descriure la contesa bèl·lica; «Perquè sí», de Sebastià Perelló, on s'inclou la confessió d'un personatge que no té vida pròpia; i «Motivació», de Màrius Serra, una reflexió sobre la creació literària.

Les darreres operacions de promoció i difusió del conte, malgrat la voluntat d'introduir-lo en uns circuits que no són els habituals, com els del camp de la literatura en castellà, han estat poc reeixits. Reculls com *23 narradors catalans. A tall d'antologia* (amb pròleg de David Castillo, Santa Coloma de Gramenet: Edicions de l'Esguard, 2005) i *Un deu. Antologia del nou conte català* (edició de Care Santos, Madrid: Pàginas de Espuma, 2006) responen a la voluntat d'oferir «una selecció ben representativa de la narrativa breu del canvi de segle» (la primera) i de donar a conèixer l'obra de contistes nascuts a partir de 1960 (la segona). No intenten, però, evitar el caràcter subjectiu de la tria, ja que, com explicita Santos, una antologia «ha de ser controvertida en la mesura que respon als criteris, els gustos i fins i tot els estats d'ànim (les “apreciacions personals”) d'un sol subjecte: el seu responsable» (p. 14). A partir d'aquí, qualsevol operació de lectura, crítica i anàlisi de la matèria de què és feta la literatura pot convertir-se en terreny abonat a l'especulació. Per desgràcia, els responsables de la selecció semblen sentir-se incòmodes a l'hora d'especificar criteris i, emparant-se en la idea que cal promoure noves lleves o autors difosos a través de circuits poc visibles, no executen una selecció en sentit estricte: selectiva. En escollir mostres de la literatura més recent, s'ha passat d'una jerarquia vertical a una d'horitzontal, obviant que tota operació d'anàlisi implica una necessària valoració. Fent-ho s'incideix en la paradoxa d'un present atemporal i apòric, marcat per la descanonització de la cultura i determinat per l'individualisme (qüestionable) d'uns pocs.

Finalment, voldria destacar que cap dels antòlegs aposta per seguir una quota geogràfica o de gènere. El motiu pot ser que ja existeixen antologies dedicades

específicament a la literatura d'autora i que ja s'han publicat diverses antologies dedicades a temàtiques concretes. En general, el nombre d'escriptores sol ser realment baix (una desena part del total) i la majoria d'autors antologats són principatins, amb els illencs en segona posició. Cal remarcar la poca presència d'autors del País Valencià (amb la sonora absència de Manuel Baixauli, una de les veus més interessants de la narrativa catalana del darrer tombant de segle).

Fou Quim Monzó, un dels autors que més ha ajudat a prestigiar i popularitzar la narrativa curta, qui el 1980 afirmà: «Crec que hi ha narracions bones o dolentes i que, en canvi, hi ha contes o no hi ha contes [...] Similarment, els «contes» dolents, com els «acudits» dolents, no són ni contes ni acudits, ni poden ser narracions: són poca-soltades.»⁸ Basant-me en les seves paraules, podria afirmar que les antologies són bones o no són. I que sovint, a l'hora de fer-les, es negligeix el fet que un recull, com tota obra que es valori com a tal, ha de respondre a uns determinats paràmetres de coherència i qualitat, abstrets de l'estructura de referència en la qual s'organitza la nostra precomprensió del món. Molt limitats, alguns dels contes escollits no arriben a oferir-nos una imatge prou convincent d'allò que ens envolta. Tampoc ajuden a sobrepassar-nos, a transcendir el llenguatge en què són formulats. En conseqüència, ofereixen unes possibilitats de comunicació mancades, i inhabiliten la capacitat de la literatura de vehicular un imaginari pel qual s'orienten les nostres observacions. En una literatura petita com la catalana, aquest tipus d'operació crema mercat i debilita la vertebració d'un sistema literari propi. Ens falta aquella tàctica i aquell instint que Walter Benjamin atribuïa als col·leccionistes de llibres, als quals, mentre estaven immersos en la recerca dels llibres, se'l revelava la ciutat. Una ciutat –o fortalesa– que podia aparèixer en espais petits, remots i estranys. Com els contes.

⁸ *Antologia de la narrativa catalana dels 70*, p. 199.